

Her ser vi videre hvordan det er kvinnebevegelsens krav som peker ut hvilke krav til rettsendring kvinneretten stiller.

Når det gjelder hvilken nærmere utforming et regelsett bør få for å kunne tjene kvinner, gir igjen rettsosjologien veiledning. Rettsosjologiske undersøkelser viser at skal en lovregulering overhodet få betydning, må det finnes konkrete påbud og klare rettigheter som medfører økonomiske uttelling og inngrep i etablerte interesser.

Erfaringer fra prevensjonsretten bekrefter dette. De viser at kvinner vil være tjent med en prevensjonslov som gir dem klare rettigheter til å få prevensjonsveiledning kombinert med plikt for helsepersonell til å yte slik veiledning. Reglene må ikke være skjønnsbetonte slik at det åpnes for en adgang til forskjellsbehandling. For å sikre like og gode rettigheter for alle kvinner, må de videre være sanksjonerte.

Bakgrunnsmateriale:

Tove Stang Dahl's forelesningsserie i »Kvinneverettsteori og metode«, Universitetet i Oslo, høsten 1977.

Tove Stang Dahl m.fl. »Juss og Juks«, Pax forlag, a.s. 1975.

Anne Robberstad og Lucy Smith »Kvinneverett. To artikler. «Institut for Privatrett, Universitetet i Oslo, Stensilserie nr. 30.

Agnes Vogt »Kontroll av kvinner gjennom lovgivning«, Jussens Venner, Bind XIII, Hefte 3 - 1978, Universitetsforlaget.

Vilhelm Aubert »Rettsens sosiale funksjon«, Universitetsforlaget 1976.

Bratholm, Sundby red. »Kritisk juss«, UniPax 1976.

Tomas Mathiesen »Rett og samfunn«, Pax forlag a.s. 1977.

Torstein Eckhoff »Rettskildelære«, Tanum-Norli 1975.

Reflexioner kring förhållandet Kvinno- rätt-Samhällsvetenskap

Karin Widerberg

Vilket förhållande som kan råda mellan kvinnorrätt och samhällsvetenskap bestäms av vad man menar med kvinnorrätt.

När man i Danmark och Norge i mitten på 70-talet började planera för kurser i kvinnorrätt, var själva definitionen av kvinnorrätt föremål för diskussion. Första gången kursen i kvinnorrätt gavs vid Köpenhamns Universitet var definitionsproblemet ett utav de problem som behandlades under kursens gång. Definitionsproblemet försvann dock från kursen redan efter första terminen, det ansågs vara för svårt. Ser man på de arbeten som kommit ut från kvinnorrätten i Danmark, Norge och nu i Lund är det tydligt att man också där, åtminstone tillfälligt, övergivit definitionsproblematiken för att istället ägna sig åt »allmänt vedertagna« kvinnorrättsliga problem och undersökningar. Mycket viktig kunskap om »dolda förhållanden« har härmed också producerats. Men för att kunna utveckla och komma vidare inom kvinnorrätten tror jag det är nödvändigt att ånyo ta upp definitionsproblematiken och därmed kvinnorrättens förhållande till samhällsvetenskaplig teori och metod.

Olika tänkbara definitioner på kvinnorrätt och vad dessa innebär för förhållandet till samhällsvetenskaplig teori och metod.

Om man med kvinnorrätt menar studiet av de lagar/förordningar i vilka en formell särbehandling av kvinnor stadgas och begränsar detta studium till en beskrivning av dylika stadganden, behövs inget förhållande mellan kvinnorrätt och samhällsvetenskap. Dvs. så länge man gör en dylik beskrivning i gängse juridiska termer och klassificeringar och ej försöker förklara stadgandenas innehåll eller föreslå lagstiftningsändringar, har man ej behov av samhällsvetenskaplig teori och metod. På inget av de ställen i Skandinavien där det nu bedrivs kvinnorrättslig verksamhet har man emellertid använt sig av ovannämnda definition. Tvärtom. Man har ansett det viktigt att tolka, tycka och föreslå annan utformning av gällande lagstiftning eller helt ny lagstiftning. Vilka problemställningar/problemriktningar har man då i praktiken ansett kvinnorrättsliga och vad får dessa för konsekvenser för förhållandet kvinnorrätt-samhällsvetenskap?

I Danmark har man ansett att en undersökning av ett lagstiftningsområdes innebörd och betydelse för kvinnorna, typ arbetsrätt, familjerätt osv., vara en kvinnorrättslig problemställning. För att kunna fastställa vilken betydelse och innebörd stadgandena har för kvinnorna, måste man dock ha fastställt hur kvinnans sociala situation ser ut, inte bara inom det sociala

område som stadgandena gäller, utan i samhället som helhet, då ju kvinnans sociala situation på ett område kan vara en effekt av/beroende av hennes sociala situation på ett annat område. Det är här samhällsvetenskaplig teori och metod bör komma in. Nöjer man sig med att utgå ifrån »allmänna uppfattningar« om kvinnans sociala situation, synliggör man ej att »allmänna uppfattningar« alltid hänger ihop med en viss syn på samhällets struktur och vad som utgör drivkrafter i samhällets förändring. Dvs. »allmänna uppfattningar« om kvinnans sociala situation innehåller uppfattningar om *varför* kvinnans sociala situation ser ut som den gör, *hur* den kan förändras och *till vad* den kan förändras. Dylika »allmänna uppfattningar« innebär följaktligen att man indirekt tagit ställning för och utgår ifrån en teori om samhället och därmed också för vilka metoder som kan och bör användas för att beskriva och förklara samhälleliga företeelser: som tex. kvinnans sociala ställning.

Vilken betydelse tex den arbetsrättsliga lagstiftningen anses ha för kvinnan avgörs därför till en stor del av hur man beskrivit kvinnans sociala situation. Beskrives tex kvinnan på arbetsmarknaden efter en indelning efter yrkesställning (företagare, tjänstemän, arbetare) blir bilden en annan än om en indelning göres efter klasser (i marxistisk bemärkelse). En indelning efter yrkesställning ger vid handen att år 1965 var 59% av de kvinnliga yrkesverksamma tjänste»män« och ca. 37% arbetare. En indelning efter klasser (1965) däremot resulterar i att mer än 2/3 av de kvinnliga yrkesutövarna fastställes tillhör arbetarklassen och dess närliggande skikt. Arbetsrättens inriktning och innehåll torde därför tillmätas olika betydelse för kvinnan beroende på hur kvinnans situation på arbetsmarknaden beskrives. Som jag tidigare påpekat kan man dessutom inte förstå kvinnans situation på ett specifikt område, tex arbetslivet, isolerat från kvinnans situation på andra områden och följaktligen ej fastställa arbetsrättens betydelse för kvinnan enbart genom att studera kvinnans situation i arbetslivet.

En annan probleminriktning man arbetat med inom kvinnorrätten är att utgå ifrån kvinnans situation på ett visst socialt område och därefter undersöka de lagregler som direkt eller indirekt gäller kvinnans situation i området ifråga. Här gäller i stort sett också ovan förda resonemang. För att veta hur kvinnans situation ser ut på olika områden, hur de olika områdena förhåller sig till varandra, hur många och vilken kategori/klass kvinnor som omfattas av situationen ifråga, osv. behövs samhällsvetenskaplig teori och metod. En dylik teori och metod blir emellertid helt oundgänglig om man i denna och tidigare nämnda probleminriktning dessutom syftar till att förstå/tolka orsakerna till stadganden som direkt eller indirekt rör endast kvinnor och om man vill visa på ny lagstiftning eller ändringar av gällande lagstiftning för att bättre tillgodose »kvinnornas intressen«. Jag ska uppehålla mig något vid detta och visa på hur nödvändigt det är att i *tolkningssammanhang* och vid *förslag till förändringar* (inom kvinnorrätten) använda sig av samhällsvetenskaplig teori och metod.

Om man tex är intresserad av de hemarbetande kvinnornas, dvs. de som på heltid arbetar i det egna hemmet med barn och hushållsarbete, rättsliga situation, så är det relevant att beskriva denna grupps sociala situation. Tex hur många som befinner sig i denna situation, vilka klasser eller inom vilka yrkesställningar deras män återfinns så att man kan få en uppfattning om familjens och därmed kvinnans allmänna sociala situation, hur många barn de har i genomsnitt, om de har yrkesutbildning, tidigare yrkesarbetat, osv. Hur pass omfattande och djupgående beskrivning av de hemarbetande (kvinnorna) som ska göras är givetvis ytterst beroende av syftet med undersökningen ifråga och resurser. Om man vill visa på hur »stark« eller »svag« denna grupp är, bestäms undersökningsvariablerna av vad man menar med en »stark« eller »svag« grupp. Menar man förmåga och/eller möjlighet till samhälleligt inflytande resulterar detta i undersökningsvariabler av typen: politisk aktivitet, organisationstillhörighet, osv. Är man däremot intresserad av psykisk och emotionell styrka kommer undersökningsvariablerna att bli av psykologisk eller socialpsykologisk karaktär. Givetvis kan man också arbeta efter en teori där dessa båda typer av undersökningsvariabler ingår och står i ett visst förhållande till varandra.

Låt oss nu anta att man enligt någon teori har gjort en beskrivning och eventuellt också en förklaring (huruvida beskrivning också kan innebära en förklaring är beroende av hur omfattande teorin ifråga är) av de hemarbetandes situation. Nästa steg blir då att beskriva vilka rättsregler som direkt eller indirekt gäller denna grupp. Att fastställa vilka regler som direkt gäller denna grupp vållar nog inga större problem, vilket däremot de regler som indirekt gäller denna grupp kan göra. Det blir här frågan om avgränsning, vad man menar med indirekt. Ska man tex ta med hela sociallagstiftningen (tex vad har förekomsten av bostads- och barnbidrag för betydelse för själva »fenomenet« hemarbetande och för deras situation och villkor) eller bara de stadganden vilka rent innehållsmässigt endast gäller eller kan gälla hemarbetande? Hur man väljer att avgränsa den lagstiftning som indirekt rör gruppen hemarbetande är också detta bestämt av vilket syfte man har med undersökningen. Vill man visa på vilken lagstiftning som upprätthåller och bidrager till denna grupps existens är det främst den första avgränsningen som är relevant. Utgår man däremot från existensen av gruppen hemarbetande som given och är intresserad av vilka regler som på ett mer direkt sätt rör denna grupp i deras dagliga tillvaro, blir avgränsningen istället den sistnämnda, dvs. de stadganden vilka innehållsmässigt endast gäller eller kan gälla gruppen hemarbetande.

Låt oss säga att man valt den sistnämnda avgränsningen och följaktligen den sistnämnda typen av syfte med undersökningen. Efter det att man beskrivit de utvalda stadgandena, kommer man in på tolknings/förklaringsmomentet. Detta moment kan sägas sönderfalla i besvarandet av i princip 3 typer av frågor. 1. Frågan om reglernas betydelse. 2. Frågan om tolkningen/förklaringen av varför reglerna ser ut som de gör. 3. Frågan om varför(ev) rättslig reglering är knapp eller saknas.

Hur den första frågan besvaras, dvs. vilken betydelse de stadganden man har beskrivit har för gruppen hemarbetande, avgörs till stor del av hur man beskrivit denna grupps sociala situation. Svaret på frågan avgörs följaktligen till stor del av hur man valt att ställa frågan. Hur fråga 2 och 3 besvaras bestäms av vilken omedveten eller medveten (man utgår ifrån en teori)uppfattning man har om rättens struktur och roll i samhället. För att inte hamna i en moralistisk återvändsgränd måste man kunna diskutera i vad mån stadgandena ifråga hänger ihop med rättens grundläggande struktur och funktionssätt. Det fordras med andra ord en teori om rättens roll i samhället för att på ett tillfredsställande sätt kunna tolka/förklara varför reglerna ser ut som de gör och varför rättslig reglering är knapp eller saknas.

Vill man dessutom föreslå ändringar i gällande lagstiftning eller helt ny sådan är man i behov av såväl en teori om rätten, vilken ger anvisningar av vilken typ av lagstiftning som är möjlig att uppnå i ett visst samhälle, som av en teori om orsakerna och därmed också (i viss utsträckning) lösningarna på kvinnoförtryck och -diskriminering. När det gäller hur man ska se på rättsliga förändringar för gruppen hemarbetande måste man sålunda ha bestämt vad man menar med jämställdhet och frigörelse för att kunna lämna förslag på lagstiftning som leder till eller åtminstone ej strider mot det man syftar till. Man kan tex ej kräva sjukpenning för hemarbetande i samma storleksordning som för yrkesarbetande, utan att diskutera vad detta innebär för upprätthållandet av gruppen hemarbetande som en grupp för sig, för de yrkesarbetande (kvinnorna) som också har arbete med hem och barn, osv.

Avslutningsvis menar jag följaktligen att den inriktning som kvinnorrätten hitintills har haft kräver en användning av samhällsvetenskaplig teori och metod för att kunna utveckla kvinnorrättens inneboende möjligheter: att fylla en viktig funktion i kampen för jämställdhet mellan könen och/eller frigörelse. Det är just kvinnorrättens *uppenbara* förhållande till jämställdhetsproblematiken och därmed till politisk kamp som särskiljer kvinnorrätten från övriga juridiska studier/ämnen och som följaktligen gör kvinnorrätten »radikalare«, svårare, mer problematisk och omöjlig att hantera enligt gängse juridiska arbetssätt. Detta kvinnorrättens »institutionaliserade« problem kan endast lösas genom ett anammande av samhällsvetenskaplig teori och metod. Den samhällsvetenskapliga teori man i första hand då kommer att vara i behov av är en teori om rättens struktur och funktionssätt samt en teori om orsakerna till och lösningarna på kvinnoförtryck och -diskriminering.

Ugift samliv – et radikalt opprør mot ekteskapet?

Amanuensis ved Det juridiske fakultet i Oslo, Helge Johan Thue, har i 1977 og 1978 kommet med to utradisjonelle bidrag til familieretten, bøkene *Avtalt samliv* (Oslo, 1977) og *Hans ekteskap – og hennes* (Oslo, 1978). Begge bøkene er utgitt på Gyldendal.

Avtalt samliv er en gjennomgang av rettslige spørsmål som reiser seg i ugifte samliv. Boka er nok skrevet med henblikk på både praktiserende jurister og alle som lever sammen uten å være gift eller er i tvil om hvilken samlivsform de skal velge. Ved siden av at den tar opp juridiske problemstillinger er boka sterkt preget av forfatterens negative holdning til ekteskapet og hans positive syn på »avtalte samliv«.

Kritikken av ekteskapet blir videre utdypet i *Hans ekteskap – og hennes*. I denne boka har Thue satt seg fore å vise hvordan viktige trekk i vår kultur gjenspeiler seg i ekteskapslovgivningen. Han skisserer de motsetningene som oppstår mellom hans ideal om ekteskapet som et personlig forhold mellom to mennesker og ekteskapslovgivningen som gjør ekteskapet til en institusjon og et offentlig anliggende. Dessuten har boka en del om den kristne kirkes syn på ekteskapet opp gjennom tidene, og han viser hvordan dette synet har hatt avgjørende betydning for ekteskapslovgivningen.

Både i form, innhold og politisk budskap skiller bøkene seg fra vanlig juridisk litteratur. De er skrevet for et bredere publikum, de er sterkt og åpenlyst farget av forfatterens egne meninger og bøkene inneholder en krass kritikk av vår nåværende ekteskapslovgivning og ekteskapet som rettslig og religiøs institusjon.

Thue kritiserer ekteskapet hovedsaklig som religiøs og juridisk institusjon. Hans hovedinnvending mot ekteskapet synes å være at religiøse forestillinger og lovregler blandes inn i et personlig forhold mellom mann og kvinne. Han synes bl.a. å mene, at lovregler tvinger kvinnene til å bli økonomisk avhengige av sine menn og at kvinnene derfor blir undertrykte i ekteskapet.

Etter min mening er ekteskapet og kjernefamilien først og fremst en økonomiske institusjon. Ekteskapet utgjør den legale og moralske rammen omkring kjernefamilien, og kjernefamilien er en nødvendig betingelse for den kapitalistiske produksjonsmåten slik vi kjenner den idag. Den alt overveiende del av reproduksjonen foregår privat og ubetalt i kjernefamili-